

تحلیل محتوای کتاب‌های "هدیه‌های آسمان"، بر

اساس میزان توجه به مؤلفه‌های دعا با تأکید بر طلب

شفا و سلامت

حسین نذری بنجکی^۱،

دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

مسعود خنجرخانی^۲

استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

ابو سعید داورپناه^{۳*}

استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

هدف: هدف این پژوهش تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های دعا با تأکید بر طلب شفا و سلامتی می‌باشد. به همین منظور در ابتدا با توجه به قرآن کریم، نهج‌البلغه، صحیفه سجاده و روایات ائمه (ع) اهداف و آداب دعا استخراج شد. ارتباط و یاری طلبیدن از خداوند راه‌های متعددی دارد که یکی از شاخص‌ترین آن‌ها دعاست، دعا خود دارای اهداف و آدابی است.

مواد و روش‌ها: این شاخص‌ها با روش آماری توصیفی، و با آزمون خی دو و همچنین روش آنتروپی شانون تحلیل و بررسی شد.

یافته‌ها: نتایج بیان‌کننده آن است که میزان توجه به اهداف دعا در بین کتب هدیه‌های آسمان (دوم تا ششم) تفاوت وجود دارد. با توجه به آزمون خی دو، تفاوت فراوانی اهداف دعا در بین کتب هدیه‌های آسمانی با ضریب اطمینان ۹۵ درصد، (۰.۰۶، ۰) می‌باشد که معنادار است $p < 0.05$ ؛ در این میان بیشترین میزان تأکید به اهداف دعا در کتاب هدیه‌های آسمان در پایه چهارم ابتدایی، و کمترین میزان تأکید (فراوانی) به پایه ششم ابتدایی تعلق دارد؛ که این تفاوت هم با ضریب اطمینان ۹۵ درصد معنادار می‌باشد $p < 0.05$. با توجه به روش تحلیل با آنتروپی شانون در میزان توجه به اهداف دعا، محور حاجت خواستن برای خود از بیشترین درجه اهمیت (۹۷، ۰) و محور حاجت خواستن برای دیگری از کمترین درجه اهمیت (۹۵، ۰) برخوردار است ولی این مهم در طلب شفاعت و سلامت برعکس می‌باشد. یعنی طلب سلامتی و شفا برای دیگران فزونی دارد. همچنین آداب قبل از دعا با بیشترین مقدار بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۹۹، ۰) و آداب بعد از دعا با کمترین بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۴۱، ۰) برخوردار است.

نتیجه گیری: در مورد مؤلفه طلب سلامت، شفا و عمر طولانی، نتایج نشان داد از نظر میزان توجه به این مؤلفه‌ها، تفاوت معنی‌داری با سایر طلب‌ها نیست.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، دعا، کتاب‌های هدیه‌های آسمان ابتدایی، آداب دعا، شفا.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۱

*نویسنده مسئول: a.savarpanah@ped.usb.ac.ir

مقدمه

دعا و نیایش یکی از بنیادی‌ترین و مهم‌ترین مشخصات ادیان است تا آنجا که می‌توان گفت: دین بدون دعا دین نیست، بخش وسیعی از ادبیات همه ادیان به دعا و مناجات اختصاص یافته است. دعا و مناجات آینه‌ای است که در آن احوال و احساسات و تجارب دینی و عرفانی مجال نمود و بروز می‌یابند. در دین اسلام به‌عنوان کامل‌ترین و آخرین دین آسمانی دعا و نیایش جایگاه و منزلت ویژه دارد. قرآن کتاب مقدس مسلمانان، مؤمنان را دعوت به دعا و نیایش به درگاه خدای متعال کرده است. در سنت و سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) مکرر و مؤکد به دعا و نیایش توصیه شده و اهمیت آن گوشزد شده است و علاوه بر آن دعا‌های بسیار پرمحتوا و جالبی از این بزرگان به‌جامانده است (۴).

در این میان امروزه در نظام‌های آموزشی، کتاب درسی وسیله اصلی تعلیم و تربیت است (۵). معلم و دانش‌آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری به کتاب تکیه و وابستگی دارند. هرچه محتوای کتاب‌های درسی در فراهم کردن بستر مناسب برای پرورش تفکر پربارتر باشد، از سویی به آفرینش انسان‌هایی توانا، نوزا و نوآور کمک شایانی خواهد کرد و از سوی دیگر به حفظ استقلال، رشد و شکوفایی جامعه کمک مؤثری می‌کند (۶). در این راستا کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» با هدف آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم دینی و ایجاد نگرش و باور مذهبی در آنان در راستای حل مشکلات، جزء اساسی‌ترین دروس دوره ابتدایی به شمار می‌روند. از آنجا که دوره ابتدایی بهترین فرصت برای تربیت دینی کودک است، می‌توان به سهولت مطالب و نکات اخلاقی پیچیده را به‌صورت عینی در قالب داستان‌ها، تمثیل‌ها و اشعار ساده به کودکان آموزش داد؛ تا در چالش‌های زندگی بدان عمل کنند. بنابراین برنامه‌ریزی در محتوای این کتاب‌ها بسیار مهم و حساس است. این نوع تحلیل‌ها کمک می‌کنند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزا مطرح‌شده در قالب دروس کتاب مورد بررسی عملی قرار گرفته و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی شوند. همچنین می‌توان از طریق تحلیل محتوا گرایش‌ها و جانب‌داری‌های پنهان و آشکار را در متون برنامه تعیین کرد (۷).

در این پژوهش محور تحلیل، تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به مقوله دعا- خصوصاً طلب غفران، شفا و سلامتی می‌باشد. دعا هم از منظر هدف، و هم از منظر آداب آن مورد بررسی قرار گرفت چرا که روش‌های دعا کردن در دین اسلام و مذهب تشیع می‌تواند بر اساس هدف، دنیوی و اخروی یا قرب‌الهی باشد. همچنین اقسام دعا و انواع سخن گفتن با خدا، درخواست، تمجید و تحمید و یا اظهار محبت و ارادت است؛ همه این‌ها دعاست. البته دعا همیشه با حاجت خواستن همراه نیست، و فقط انس با خداست. نمونه‌ای از مصادیق دعا و ذکر نماز بهترین اعمال در شب قدر، دعاست احیاء هم برای دعا و توسل و ذکر است (۸).

باید پرسید پرداختن به این موضوع چه اهمیتی دارد؟ در سیستم آموزشی که با ادعای تعلیم و تربیت اسلامی فعالیت می‌کند، باید دید به چه میزان به مؤلفه‌های اصلی نظام تربیت اسلامی توجه شده

الْأَرْضَ قَدْ أَذِنَ لَكَ فِي الدُّعَاءِ، وَ تَكْفَلُ لَكَ بِالْأَجَابَةِ، وَ أَمْرَكَ أَنْ تَسْأَلَ لِيُعْطِيكَ، وَ تَسْتَرْحِمَهُ لِيَرْحَمَكَ... آگاه باش آن که خزائن آسمان ها و زمین در اختیار اوست به تو اجازه دعا داده و اجابت آن را ضمانت نموده و دستور داده از او بخواهی تا ببخشد و رحمتش را بطلبی تا رحمت آورد و بین خودش و تو کسی را حاجب قرار نداده و تو را مجبور به توسل به واسطه ننموده و اگر گناه کردی از توبه مانع نشده و در عقوبت عجله نکرده و به بازگشت سرزشت نموده و آنجا که سزاوار رسوا شدنی رسوایت نکرده، در پذیرش توبه بر تو سخت گیری روا نداشته و به حسابرسی گناهانت اقدام نکرده و از رحمتش ناامیدت ننموده، بلکه خودداری از معصیت را برایت حسنه قرار داده و یک گناهت را یک گناه و یک خوبیات را ده برابر به شمار آورده، باب توبه و باب خشنودی اش را به رویت گشوده، هرگاه او را بخوانی صدایت را بشنود (۲).

«وَ كَانَ مِنْ دَعَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي طَلَبِ الْحَوَائِجِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى: وَ مَنْ تَوَجَّهَ بِحَاجَتِهِ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ جَعَلَهُ سَبَبٌ نَجَحَهَا دُونَكَ، فَقَدْ تَعَرَّضَ لِلْحَرَمَانِ، وَ اسْتَحَقَّ مِنْ عُنْدِكَ فَوْتَ الْإِحْسَانِ. اللَّهُمَّ وَ لِي الْيَكَّ حَاجَةٌ قَدْ قَصَّرَ عَنْهَا جُهْدِي، وَ تَقَطَّعَتْ دُونَهَا حَبْلِي، وَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي رَفْعَهَا إِلَيَّ مِنْ يَرْفَعُ حَوَائِجَهُ إِلَيْكَ، وَ لَا يَسْتَعْنِي فِي طَلْبَاتِهِ عُنْكَ، وَ هِيَ زَلَّةٌ مِنْ زَلَلِ الْخَاطِئِينَ؟» و از دعاهای امام سجاد (ع) در طلب حوائج از خدای متعال: هرکه در نیاز خود به یکی از آفریدگان تو رو کند، یا او را به جای تو وسیله بر آمدن حاجت قرار دهد، بی شک خود را در معرض نومیدی آورده و از جانب تو سزاوار محرومیت از احسان گشته. خداوند، به درگاهت حاجتی آورده ام که قدرت دستیابی به آن را ندارم و رشته چاره جوئی ام در مقابل آن گسسته و نفس من در نظرم چنین آراسته که آن نیاز را به کسی اظهار کنم. که او خود نیازهایش را به درگاه تو می آورد و درخواستش از تو بی نیاز نیست و این لغزشی است از لغزشهای اشتباه کاران (۳). در زیر گزیده از دعاهای قرآنی آورده شده و بر اساس آنها اهداف و آداب قرآنی استخراج می شود. که آن اهداف و آداب معیار تحلیل میزان توجه در کتب آسمانی به دعا خواهد بود (۱۳).

دعاهای قرآنی: در این قسمت بخشی از دعاهای قرآنی توسط محقق آمده است. قرآن به عنوان کتاب اول تربیت و به عنوان مبنای تربیت اسلامی مزین است به دعاهای متنوع که در مورد موضوعهای متفاوت اخروی و حتی دنیوی است. به خاطر محدودیت تعداد صفحات دعاهایی که توسط محقق استخراج شده پیوست می باشد (۱۴).

در پژوهش بر اساس آیات و روایات اهداف دعا و آداب استخراج و محور تحلیل محتوا کتب هدیه های آسمان می باشد (۱۵).

است؛ اما به غیر از این، ارزش خود مسأله و موضوع می باشد که خود قابل بررسی و تحقیق است، یعنی جایگاه خود دعا در اندیشه های اسلامی، پس اهمیت موضوع هم به خود موضوع بر می گردد و جایگاه آن در اسلام و هم به خاطر سیستم تعلیم و تربیتی که اسلامی و با مبانی اسلامی قرار است شکل گرفته و اجرایی شود. (۸)

چگونگی یافتن و استخراج موضوعات طبق مراحل زیر است: ۱- استخراج اهداف و آداب دعا با توجه به آیات قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، مقالات مربوطه، کتب دعا، ۲- نتیجه گیری مطالب به دست آمده و تهیه چک لیست مؤلفه های اهداف دعا و آداب دعا، ۳- میزان استفاده شده از متغیرهای مربوط به مؤلفه اهداف و مؤلفه آداب در هر یک از کتب هدیه های آسمان، ۴- میزان فراوانی، درصد فراوانی هر یک از متغیرها و رسم نمودار میزان پیشرفت مؤلفه ها با افزایش سن، ۵- نتیجه گیری (۹).

تاریخچه نخستین کندو کاو تجربی تحلیل محتوا به مطالعات الهیات در اواخر سده هفدهم بر می گردد که به نگرانی کلیسا نسبت به گسترش مطالب غیرمذهبی در روزنامه ها مربوط می شود. با این حال، مورخان، آغاز این پژوهشها را به کارهای آن دسته از دانشمندان علوم سیاسی نسبت می دهند که به تأثیر تبلیغات و سایر پیام های اقناعی علاقه مند بودند (۱۰). «دعا یا اتصال با روح عالم خلقت-خدا-یا نظم کائنات-فرایندی است که در آن واقعاً کاری (ثمر) انجام می شود، قدرتی معنوی به همراه آثار روان شناختی یا جسمانی در ما جریان می یابد». حتی جیمز، با نقل قول و تأیید سخنان آگوست ساباتی^۱ الهی دان فرانسوی دعا و نماز را ملاک تمایز دین واقعی از دین طبیعی (دین عقلانی) و غیر دین می داند: «حالا از اینجا می توان فهمید که چرا دین طبیعی را نمی توان دین نامید، زیرا در آنجا دعا و نمازی وجود ندارد؛ در اینجا آدمی و خدا از هم جدا می باشند، نه ارتباط قلبی ایجاد شده، نه گفت و گویی صورت گرفته، نه فیضی از خداوند جاری گشته و نه از جانب انسان اظهار بندگی به خدا به عمل آمده، در حقیقت دین طبیعی یک فلسفه است نه دین» (۱۱). دعا و نیایش معمولاً در انواع و اشکال و در قالب مضامین مختلف صورت می گیرد، دعا و نیایش گاه در قالب عبادت های رسمی و معین و در اماکن خاص صورت می گیرد و گاه در اشکال و قالب های غیررسمی و سلیقه ای صورت می گیرد. دعا می تواند در قالب شخصی و فردی یا جمعی و گروهی صورت گیرد. دعا از لحاظ مضمون و محتوا شامل موضوعات و گونه های متعددی می شود که عبارت اند از: ۱- درخواست یا طلب کردن چیزی از خدا، ۲- اعتراف و اقرار به تقصیرات، گناهان و طلب توبه، ۳- نیایش و تسبیح الهی، ۴- سپاس گذاری و شکر، ۵- شفاعت، ۶- سوگواری (۱۲).

در نامه ۳۱ امیرالمؤمنین به فرزندش امام حسن مجتبی (ع) در سال ۳۸ هجری، وقتی از جنگ صفین باز می گشت و به سرزمین «حاضرین» رسیده بود: «وَ اعْلَمُ أَنَّ الَّذِي بِيَدِهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَ

¹ August Sabbath

جدول ۱. اهداف دعا در آیات و روایات

اهداف	ردیف	اهداف دعا	ردیف
طلب توکل به خدا	۱۷	دعا به منظور تشکر از خداوند، با استناد به آیات (آیه ی ۷ سوره ی مبارکه ی ابراهیم) (۱۹) نمل (۱۴۷) نساء (۱۱۴) نحل (۲۳) ملک و..	۱
درخواست رضای الهی	۱۸	توبه، طلب بخشش و مغفرت: زمر (۵۳ و ۵۴). شوری (۲۵) نور (۳۱) تحریم (۸) آل عمران (۱۳۵) و...	۲
درخواست شهادت	۱۹	عمومیت دادن در دعا (برای همه مسلمین). اعراف آیه ۱۲۶، احقاف آیه ۱۵، بقره ۱۲۸	۳
سلامتی نگهداری از شرک، فساد و فتنه	۲۰	دعا برای والدین ابراهیم، آیه ۴۱. اسرا ۲۴، نوح ۲۸	۴
دعا برای طلب باران	۲۱	دعا برای فرزندان سوره آل عمران، آیه ۳۸ سوره صافات، آیه ۱۰۰ سوره ابراهیم، آیه ۴۰ و ۳۵ و..	۵
شکوه و شکایت	۲۲	دعا برای همسایگان آیه ۳۶ سوره نساء آیه ۶۰ سوره احزاب	۶
طلب روزی	۲۳	دعا برای سلامتی مرزداران دعای ۲۷ امام سجاد در صحیفه	۷
درخواست لقای الهی	۲۴	دعا سلامتی برای نزدیکان	۸
درخواست سلامتی و شفا	۲۵	دعا برای پیامبر (ص)	۹
دفع شرور	۲۶	درخواست صبر و استقامت	۱۰
نجات از ستمگران	۲۷	درخواست قدرت بیان	۱۱
خواستن خوف و خشیت از خداوند	۲۸	هدایت به راه راست	۱۲
ادای دین	۲۹	نصرت و یاری از خدا	۱۳
دعا برای پوشاندن عیب‌ها	۳۰	دعا برای آسانی در کارها و تکالیف الهی	۱۴
دعا برای دفع گرفتاری و سختی	۳۱	درخواست ایمان و رحمت.	۱۵
		درخواست عاقبت به خیری در دنیا و آخرت	۱۶

جدول ۲. طبقه‌بندی محورها و مؤلفه‌های مرتبط با آداب دعا

محورها	مؤلفه‌ها
آداب قبل از دعا	با طهارت (باطنی، جسمی) - صدقه دادن - روبه‌قبله - پرهیز از تجاوز و ستم - احسان و نیکوکاری - ادای حقوق دیگران - لباس، مکان، غذای حلال - خواندن نماز حاجت - دست‌ها را بلند کردن - بسم الله الرحمن الرحیم - مدح و ثنای الهی - صلوات بر پیامبر و آل پیامبر - استغفار و توبه
آداب هنگام دعا	دعا برای دیگران - نباید چیز حرامی خواست - حسن ظن به خدا - نام بردن حاجت - حاجت خواستن در پنهانی - آهسته خواستن - گریه و تضرع - اظهار خشوع، خوف - توسل به اولیاء - اصرار به دعا - دعا کردن دسته‌جمعی
آداب بعد از دعا	تکرار و مداومت بر دعا - درود بر محمد و آل محمد - دستان خود بر صورت بکشد - ماشاء الله ولا حول ولا قوة الا بالله
آداب زمان و مکان دعا	وقت سحر - ماه مبارک رمضان (شب قدر و احیاء) - شب جمعه و روز جمعه - هنگام آیات و نشانه‌های خدا - بعد از نماز واجب - بعد از قرائت قرآن - اولین قطره خون شهید - پیکار حق علیه باطل - هنگام روزه بودن - روز عرفه و اعیاد - کعبه - مساجد - قبور ائمه

جدول ۳. آزمون کای (خی-دو)				
Xn	...	X2	X1	مقوله
F1n	...	F12	F11	۱
F2n	...	F22	F21	۲
...
Fmn	...	Fm2	Fm1	M

ماتریس فراوانی‌های مورد نظر هنجارمند و روش نرمال‌سازی خطی صورت گرفت.

$$N_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_i^m f_{ij}}$$

($j=1, 2, \dots, n$) و ($i=1, 2, \dots, m$)

همچنین بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه با رابطه زیر معین شد:

$$k = \frac{1}{\ln(a)} \quad a = \text{تعداد گزینه ها}$$

$$E_j = -k \sum [(N_{ij} \ln(N_{ij}))]$$

در نهایت ضریب اهمیت هر مقوله و وزن آن محاسبه شد و هر مقوله که دارای بار اطلاعاتی بیشتری بود، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. برای این منظور از رابطه زیر استفاده شده است.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum (E_j)}$$

جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه کتب هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) دوره ابتدایی سال تحصیلی ۹۸-۹۹ بود که با توجه به موضوع پژوهش از نمونه‌گیری صرف‌نظر شده و کل جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که در جدول شماره ۲-۳ آورده شده است. مقطع ابتدایی دارای شامل ۵ کتاب هدیه آسمان بوده (بدون پایه اول) که این کتاب‌ها جمعاً از ۹۳ درس و ۵۴۷ صفحه تشکیل شده‌اند. واحد تحلیل، به واحدهایی گفته می‌شود که از نظر آماری تحلیل می‌شوند. واحد تحلیل در این پژوهش، شامل کلیه جملات متون درسی، تصاویر، اشعار، فعالیت‌ها (پرسش‌ها، سوره‌ها، بدائیم، برایم بگو، ببین و بگو، بررسی کنید، تدبر کنیم، بگرد و پیدا کن، ایستگاه فکر، گفت و گو کنید و...) هستند. و به‌منظور حصول اطمینان از روایی، اهداف و آداب دعای استخراجی در اختیار اساتید قرار گرفته که ماحصل بررسی، محورها و مؤلفه‌های اهداف دعا جدول ۳-۳ و برای آداب دعا جدول ۳-۴ و دسته‌بندی و به دست آمده که مورد بررسی قرار گرفت.

در پژوهش حاضر مؤلفه‌های استخراج شده مبنای تحلیل محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمانی می‌باشد. در ادامه روش پژوهش آمده است.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر توصیفی و به‌صورت تحلیل محتوا می‌باشد. به‌طوری‌که ابتدا با مراجعه به منابع اولیه و اصلی تحقیق شامل: قرآن کریم، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، نهج الفصاحه و احادیث ائمه (ع) مبنای اهداف و آداب دعا جمع‌بندی و نسبت به تهیه چک‌لیست محقق-ساخته اقدام نموده و مؤلفه‌ها برای تحلیل محتوا آماده شد. برای آمارگیری و شناسایی فراوانی مؤلفه‌ها در کتب دوره ابتدایی با مراجعه به کتب هدیه‌های آسمان مواردی از جمله متن، تصاویر، اشعار، فعالیت‌ها (برایم بگو، ایستگاه فکر، تدبر کنیم، بررسی کنید، کامل کنید، ایستگاه خلاقیت، گفت گو، ببین بگو، بگرد پیدا کن، همخوانی، تمرین، به کار ببندیم، دعا کنیم، با خانواده و...) فراوانی‌ها را تهیه کرده و با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی و استفاده از روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت گرفت. علاوه بر موارد یاد شده، با روش آنتروپی شانون (هم) اقدام به تحلیل هر کدام از کتاب‌های هدیه‌های آسمان به‌صورت جداگانه شد.

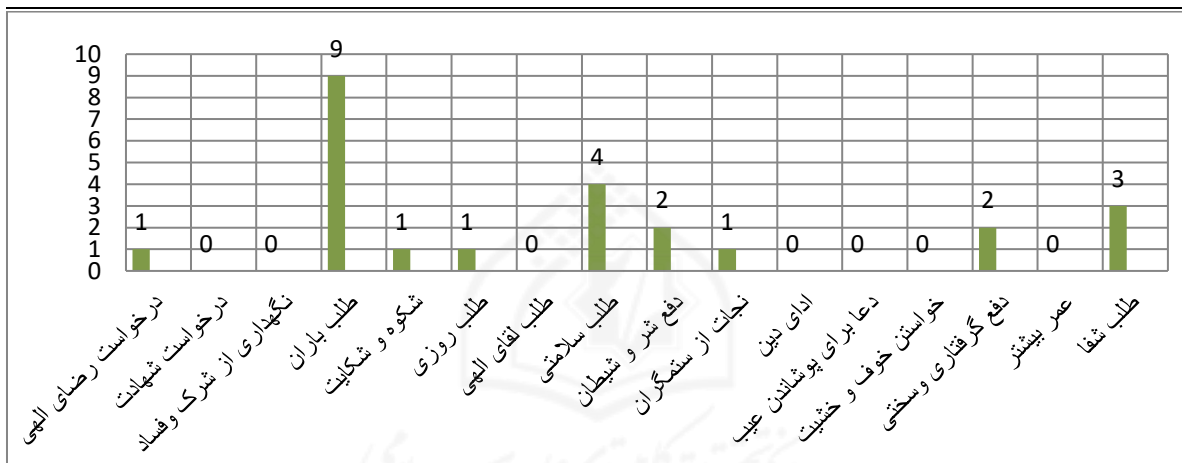
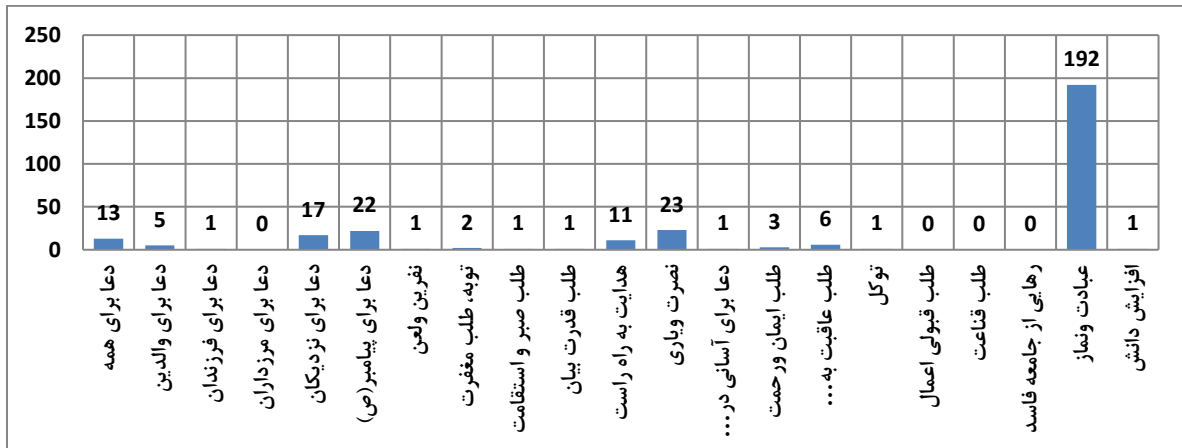
روش گردآوری اطلاعات به شیوه‌ی مطالعه‌ی کتب، مقالات ثبت شده در مجلات معتبر و به‌خصوص آیات و روایات صورت گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات چک‌لیست محقق‌ساخته هست. از مبنای مستخرج از آیات، روایات، نظرسنجی متخصصان و صاحب‌نظران در خصوص محورها و مؤلفه‌های اهداف و آداب دعا اقدام است تا با گردآوری داده‌ای مربوطه تجزیه تحلیل انجام شود. در نهایت اهداف دعا، شامل ۸ مؤلفه با محور حاجت خواستن برای دیگران و ۳۱ مؤلفه مربوط به محور حاجت خواستن برای خود می‌باشد. در خصوص آداب دعا شامل ۱۳ مؤلفه مربوط به محور قبل از دعا و ۱۱ مؤلفه مربوط به محور هنگام دعا، ۴ مؤلفه مربوط به محور بعد از دعا و ۱۳ مؤلفه مربوط به زمان و مکان دعا می‌باشد. جهت مقایسه متغیرهای کیفی از آزمون کای (خی-دو) استفاده شد. همچنین از نرم‌افزار آنتروپی شانون برای تعیین وزن و ضریب اهمیت مؤلفه‌ها استفاده گردید.

مرحله ۱- ابتدا فراوانی هر یک از مقوله‌های شناسایی شده بر اساس تحلیل محتوا مشخص شد.

یافته‌ها

در پاسخ به سؤال:

۱- به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (به تفکیک پایه) به مباحث مرتبط با اهداف دعا توجه شده است؟

نمودار ۱. نمودار میزان توجه به مؤلفه‌های اهداف دعا در محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان ابتدایی بر اساس فراوانی

ب) مقایسه اهداف دعا با کتب درسی هدیه‌های آسمان هر پایه تحصیلی
تحلیل محتوا اهداف دعا با توجه به آزمون خی دو:

همانطور که در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود می‌توان ادعا نمود که عبادت و نماز و طلب باران بالاترین آمار را دارند اما با توجه به سفارش اسلام به مواردی مهم از آن دعاها در کتب مشاهده نشد. ولی موضوع دیگری که قابل توجه است اینکه میزان توجه به مؤلفه‌ها از پایه پنجم سیر نزولی داشته است (نمودار شماره ۲)

جدول ۴. توزیع فراوانی اهداف دعا به تفکیک پایه تحصیلی

p-value	کل	کتاب هدیه ابتدایی				فراوانی	حاجت خواستن برای دیگران	اهداف دعا
		هدیه ششم	هدیه پنجم	هدیه چهارم	هدیه سوم			
	۶۸	۱۱	۱۰	۷	۱۹	۲۱		
	۲۰.۳%	۳.۳%	۳.۰%	۲.۱%	۵.۷%	۶.۳%	درصد	
	۲۶۷	۳۷	۴۶	۸۲	۵۰	۵۲	فراوانی	
$p < 0.05$	۷۹.۷%	۱۱.۰%	۱۳.۷%	۲۴.۵%	۱۴.۹%	۱۵.۵%	درصد	حاجت خواستن برای خود
	۳۳۵	۴۸	۵۶	۸۹	۶۹	۷۳	فراوانی	کل
	۱۰۰.۰%	۱۴.۳%	۱۶.۷%	۲۶.۶%	۲۰.۶%	۲۱.۸%	درصد	

جدول شماره ۵. آزمون خی دو اهداف دعا و کتاب هدیه ابتدایی

آزمون خی دو		Value	درجه آزادی	معنی داری
خی دو		14.384 ^a	4	.006
نسبت احتمال		15.941	4	.003
Linear-by-Linear Association		2.712	1	.100
N of Valid Cases		335		

هدیه‌های آسمان ششم ابتدایی با ۴۸ یعنی ۳,۱۴ درصد ذکر شده است. (ج) تحلیل محتوا اهداف دعا با توجه به روش آنتروپی شانون:

مطابق یافته‌های آزمون خی دو میان اهداف دعا و کتاب تحصیلی هدیه مقطع ابتدایی (۰,۰۶,۰) اختلاف آماری معناداری مشاهده شد ($p < 0.05$). به طوری که بیشترین میزان توجه به اهداف دعا در هدیه آسمان پایه چهارم ابتدایی با فراوانی ۸۹، (۶,۲۶) درصد ذکر شده است و همچنین کمترین میزان اهداف دعا در کتاب

جدول ۶. بار اطلاعاتی مربوط به اهداف دعا

حاجت خواستن برای خود	حاجت خواستن برای دیگران	$(-K * P_{ij} * LN(P_{ij}))$
۰.۱۹۷	۰.۲۲۵	هدیه دوم
۰.۱۹۴	۰.۲۲۱	هدیه سوم
۰.۲۲۵	۰.۱۴۵	هدیه چهارم
۰.۱۸۸	۰.۱۷۵	هدیه پنجم
۰.۱۷۰	۰.۱۸۳۰	هدیه ششم

در محور حاجت خواستن برای خود از محور حاجت خواستن برای دیگری در بین کتاب هدیه دوره ابتدایی بیشتر است. سؤال دوم پژوهش: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (به تفکیک پایه) به مباحث مرتبط با آداب دعا توجه شده است؟

مقایسه آداب دعا در کتاب درسی هدیه‌های آسمان هر پایه تحصیلی تحلیل محتوا آداب دعا با توجه به آزمون خی دو:

با توجه به مراحل تحلیل محتوا در روش آنتروپی شانون و اینکه هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی زیادتری باشد، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. لذا چنانچه با توجه به جدول ۴-۷ مربوط به محور اهداف دعا مشاهده می‌گردد. محور حاجت خواستن برای خود از بیشترین درجه اهمیت (۹۷,۰) و محور حاجت خواستن برای دیگری از کمترین درجه اهمیت (۹۵,۰) برخوردار است؛ که این خود نشان‌دهنده این است که میزان اهمیت و توجه به اهداف دعا

جدول ۷. توزیع فراوانی آداب دعا به تفکیک پایه تحصیلی

p-value	کل	کتاب هدیه ابتدایی					
		هدیه ششم	هدیه پنجم	هدیه چهارم	هدیه سوم	هدیه دوم	
	۴۳۱	۷۵	۹۵	۱۰۱	۶۳	۹۷	فراوانی
	۵۷.۷%	۱۰.۰%	۱۲.۷%	۱۳.۵%	۸.۴%	۱۳.۰%	درصد
	۱۲۹	۸	۳۶	۳۱	۳۵	۱۹	فراوانی
	۱۷.۳%	۱.۱%	۴.۸%	۴.۱%	۴.۷%	۲.۵%	درصد
	۵	۰	۳	۰	۰	۲	فراوانی
	۰.۷%	۰.۰%	۰.۴%	۰.۰%	۰.۰%	۰.۳%	درصد
$p < 0.0001$	۱۸۲	۵۰	۴۹	۳۷	۲۳	۲۳	فراوانی
	۲۴.۴%	۶.۷%	۶.۶%	۵.۰%	۳.۱%	۳.۱%	درصد
	۷۴۷	۱۳۳	۱۸۳	۱۶۹	۱۲۱	۱۴۱	فراوانی
	۱۰۰.۰%	۱۷.۸%	۲۴.۵%	۲۲.۶%	۱۶.۲%	۱۸.۹%	درصد

جدول ۸. آزمون خی دو آداب دعا و کتاب هدیه ابتدایی

آزمون خی دو			
معنی داری	درجه آزادی	Value	
۱.۰۰	۱۲	۴۸.۲۵۲ ^a	خی دو
۱.۰۰	۱۲	۵۰.۹۲۶	نسبت احتمال
۱.۰۰	۱	۱۴.۰۸۱	Linear-by-Linear Association
		۷۴۷	N of Valid Cases

a. 5 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .81.

مطابق یافته‌های آزمون خی دو میان آداب دعا و اینکه مقدار $p < 0.001$ است. لذا می‌توان گفت در میان تفاوت معنا داری وجود دارد. کتب تحصیلی هدیه مقطع ابتدایی و از نظر میزان توجه به آداب دعا (ج) تحلیل محتوا آداب دعا با توجه به روش آنتروپی شانون:

جدول ۹. توزیع فراوانی آداب دعا

جدول تصمیم‌گیری آداب دعا	آداب قبل از دعا	آداب هنگام دعا	آداب بعد از دعا	آداب زمان و مکان دعا
هدیه دوم	۹۷	۱۹	۲	۲۳
هدیه سوم	۶۳	۳۵	۰	۲۳
هدیه چهارم	۱۰۱	۳۱	۰	۳۷
هدیه پنجم	۹۵	۳۶	۳	۴۹
هدیه ششم	۷۵	۸	۰	۵۰

جدول ۱۰. نرمال‌سازی داده‌های آداب دعا

جدول تصمیم‌گیری نرمال‌سازی شده آداب دعا (بی)	آداب قبل از دعا	آداب هنگام دعا	آداب بعد از دعا	آداب زمان و مکان دعا
هدیه دوم	۰.۲۲۵	۰.۱۴۷	۰.۰۴	۰.۱۲۶
هدیه سوم	۰.۱۴۶	۰.۲۷۱	۰	۰.۱۲۶
هدیه چهارم	۰.۲۳۴	۰.۲۴۰	۰	۰.۲۰۳۲
هدیه پنجم	۰.۲۲۰	۰.۲۷۹	۰.۰۶	۰.۲۶۹
هدیه ششم	۰.۱۷۴	۰.۰۶۲۰	۰	۰.۲۷۴

جدول شماره ۱۱. بار اطلاعاتی داده‌های آداب دعا

آداب زمان و مکان دعا	آداب بعد از دعا	آداب هنگام دعا	آداب قبل از دعا	$(-K * P_{ij} * LN(P_{ij}))$	هدیه دوم
۰.۱۶۲	۰.۲۲۷	۰.۱۷۵	۰.۲۰۸		
۰.۱۶۲	۰	۰.۲۱۹	۰.۱۷۴		هدیه سوم
۰.۲۰۱	۰	۰.۲۱۲	۰.۲۱۱		هدیه چهارم
۰.۳۱۹	۰.۱۹۰	۰.۲۲۱	۰.۲۰۷		هدیه پنجم
۰.۲۲۰	۰	۰.۱۰۷	۰.۱۸۹		هدیه ششم

جدول ۱۲. ضریب اهمیت آداب دعا

آداب زمان و مکان دعا	آداب بعد از دعا	آداب هنگام دعا	آداب قبل از دعا	مقدار شاخص K
				۰.۶۲۱
۰.۹۶۶	۰.۴۱۸	۰.۹۳۶	۰.۹۹۰	شاخص‌ها
				ضریب اهمیت

است. این خود نشان‌دهنده این است که میزان اهمیت آداب قبل از دعا در بین کتب هدیه دوره ابتدایی بیشتر از سایر آداب است. در نهایت از مجموع ۳۳۵ فراوانی مربوط به اهداف دعا در کتاب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی، مؤلفه «عبادت و نماز» بیشترین فراوانی را دارد که میزان اشاره به آن ۱۹۲ مورد و برابر با ۳.۵۷ درصد است. پس از آن مؤلفه «نصرت و یاری از خدا» با میزان ۲۳ مورد و ۹.۶ درصد قرار دارد؛ و در خصوص آداب دعا از مجموع ۷۴۸ فراوانی، مؤلفه‌ای که در کتاب هدیه‌ها بیشترین میزان فراوانی را دارد، مؤلفه «رو به قبله بودن» است که میزان اشاره به آن ۱۹۳ مورد و برابر با ۸.۲۵ درصد است. پس از آن مؤلفه «مدح و ثنای الهی» با ۹۹ مورد فراوانی و به میزان ۳.۱۳ درصد قرار دارد؛ که در این پژوهش مشخص شد در بین کتاب‌های هدیه آسمان ابتدایی، بیشترین سهم اشاره به مؤلفه‌های اهداف دعا در کتاب هدیه چهارم، به میزان ۸۹ مورد و ۶.۲۶ درصد صورت پذیرفته است و بیشترین اشاره آداب دعا در کتاب هدیه پنجم ابتدایی، با ۱۸۳ مورد و ۵.۲۴ درصد صورت پذیرفته است. با توجه به تأکید اسلام به دعا و اثرات آن و توجه به این مهم در محتوای درسی - علی‌رغم عدم توجه یا توجه کم در برخی آداب و اهداف - لازم است که شیوه‌های تحقق اهداف دعا و روش‌های آموزش آداب، برای معلمان تشریح و آموزش داده شود. خصوصاً در آداب باید به صورت عملی در قالب برنامه‌هایی مورد توجه قرار گیرد در حالی که در انتهای هر درس و در تمرینات و تکالیف کتاب (مثلاً انشاء یا گزارشی از شرکت در مراسم) بدان اشاره نشده بود. اما نکته مهم‌تر اینکه در آیات و احادیث نشان داده شد که دعا برای "برآوردن حاجت دیگران و سلامتی ایشان" در اسلام مورد تأکید است، اما در یافته‌ها به صورت معنی‌داری دیده شد که "دعا برای خود" بیشتر می‌باشد. همچنین با توجه به آیات، آداب بعد از دعا مهم و ضروری می‌باشد که در تحلیل کتب محقق به چنین آدابی بر نخورد. در واقع نیاز است با تحقیق و تأمل بیشتر این موارد در کتب مورد توجه به اصلاح گردد.

با توجه به مراحل تحلیل محتوا در روش آنتروپی شانون و اینکه هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی زیادتری باشد، از ضریب اهمیت بیشتری برخوردار است. آداب قبل از دعا با بیشترین مقدار بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۹۹.۰) و همچنین آداب بعد از دعا با کمترین بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۴۱.۰) برخوردار است. که این خود نشان‌دهنده این است که میزان اهمیت آداب قبل از دعا در بین کتب هدیه دوره ابتدایی بیشتر از سایر آداب است.

نتیجه‌گیری

در تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی مشخص شد که بیشترین میزان توجه به اهداف دعا در هدیه آسمان پایه چهارم ابتدایی با ۸۹ و ۶.۲۶ درصد ذکر شده است؛ و همچنین کمترین میزان توجه در کتب هدیه‌های آسمان ششم ابتدایی با ۴۸ و ۳.۱۴ درصد ذکر شده است؛ اما نکته مهم اینکه در همه پایه‌های تحصیلی به محور "حاجت خواستن برای خود" نسبت به "حاجت خواستن برای دیگران" اهمیت بیشتری قائل شده‌اند. در خصوص آداب دعا کمترین میزان توجه به آداب دعا در کتب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی مربوط به کتاب هدیه سوم با ۱۲۱ فراوانی و ۱۶.۲ و بیشترین آداب مربوط به کتاب هدیه پنجم با ۱۸۳ فراوانی و ۵.۲۴ درصد ذکر شده است؛ و همچنین در همه پایه‌های تحصیلی ابتدایی به آداب قبل از دعا توجه ویژه‌ای نموده است، اما به آداب بعد از دعا زیاد توجه نشده است.

با توجه به روش تحلیل آنتروپی شانون محور حاجت خواستن برای خود از بیشترین درجه اهمیت (۹۷.۰) و محور حاجت خواستن برای دیگری از کمترین درجه اهمیت (۹۵.۰) برخوردار است؛ که این خود نشان‌دهنده این است که میزان اهمیت و توجه به اهداف دعا در محور حاجت خواستن برای خود از محور حاجت خواستن برای دیگری در بین کتب هدیه دوره ابتدایی بیشتر است. آداب قبل از دعا با بیشترین مقدار بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۹۹.۰) و آداب بعد از دعا با کمترین بار اطلاعاتی از درجه اهمیت (۴۱.۰) برخوردار

References

1. The Holy Quran, translated by Mahdi Elahi Ghomshei, Institute for Research and Publication of the Knowledge of the Ahl al-Bayt (AS).
2. Nahj al-Balaghah. translated by Hojjatoleslam Mohammad Dashti, Valiasr Cultural Center, enduring thought. 2010.
3. SahifehSajjadih. Translated by Professor Hossein Ansarian. first volume. Tehran: Dar Al-Irfan Publications.
4. Jadidi Mohammadabadi, A. Analysis of Farsi and Social Sciences Textbooks' Content of Sixth Grade of Elementary School from Viewpoint of Attention to National Identity on basis of Authorized Standard. *Research in School and Virtual Learning*, 2016: 3(11); 41-48.
5. Marashi. Analysis of the content of textbooks to read and write and the gifts of the elementary school sky based on the criteria of the "Philosophy for Children" curriculum, Institute of Humanities and Cultural Studies, *Child Thinking*, 2012: 3; 69-89.
6. Bashir, H. Content analysis of Iranian school textbooks in terms of attention to moral values, media culture, 2013: (9) 3;81-91.
7. Barazesh, A. Jame Al-Ahadith Dua, Tehran, Amirkabir. 2013.
8. Ghaedi, MR. Content analysis method from quantitative to qualitative, psychological methods, 2016: (23) 7; 45-61.
9. Azerbaijani, M. The effects of religiosity from the perspective of William James, *Psychology, Journal of Islamic Studies and Psychology*, 2015: 1; 148-117.
10. Tabibi A, Zamaniyan Najafabadi F. Mental health development strategies from the perspective of the Qur'an. *IHJ*. 2020; 5 (1) :63-75.
11. Hosseinizadeh Arani, SS, Kalantari, AH. Religion, Mental Health and Loneliness A Study of the Relationship between Religiosity and Mental Health with Loneliness (Case Study: Tehran Citizens). *Applied Sociology*, 2015: 26 (4); 25-44.
12. Koohpaei A, Dadkhah Tehrani T, Hejazi S, Borghei M. Persian-Islamic Pattern of Development in Health Science and Technology. *Qom Univ Med Sci J*. 2011; 5 (S1) :2-6.
13. Ebrahimi E. Spiritual Health and psychosis in the light of Quran. *J Arak Uni Med Sci*. 2011; 13 (5) :1-9.
14. Azimi M. Content analysis of teaching books on Qur'an in all elementary schools based on the components of the health system. *IHJ*. 2020; 5 (2): 31-41.
15. Amrollahi Buiki A, Farokhzad P. Spirituality and mental health, the role of spiritual intelligence index in predicting religiosity and life satisfaction: A cross-sectional study. *IHJ*. 2020; 5 (2) :23-30.